

Maria Finogenow*

POSTAWY WOBEC STARSZYCH KOBIEC I MĘŻCZYŻN – RÓŻNICE POKOLENIOWE

Streszczenie. Celem prezentowanych badań była analiza różnic w postawach wobec starzenia się kobiet i mężczyzn w zależności od wieku: wczesnej bądź późnej dorosłości. W badaniu udział wzięło 128 osób. Uzyskane wyniki wskazują, że postawa wobec osób starszych jest bardziej pozytywna wśród młodych dorosłych niż wśród seniorów. Ponadto uzyskane rezultaty wskazują na brak jednorodnego charakteru różnic między postawą wobec starszych kobiet a postawą wobec starszych mężczyzn – różnice te zależne są od ocenianego obszaru, a także płci i wieku samych badanych.

Słowa kluczowe: postawa wobec starzenia, starość, stereotypy starości.

Attitudes toward older women and men – generational differences

Summary. The aim of the study was to analyze the differences in attitudes toward aging of men and women in a group of young adults and seniors. Moreover the sex of the participants was controlled. The total sample consisted of 128 participants. The results show that the young adults show more positive attitude to elderly than the old adults. Moreover the results indicate that the attitude toward aging of men and women depends on the evaluated area, sex and age of the participants.

Keywords: attitude toward aging, old age, aging stereotypes.

Wprowadzenie

W literaturze współczesnej pojawia się coraz więcej publikacji dotyczących funkcjonowania osób starszych. Ma to istotne znaczenie z punktu widzenia zachodzących procesów demograficznych i potrzeby zadbania o wysoką jakość życia w tym okresie (por. Finogenow, 2011, s. 214–215; Steuden, 2011, s. 15–18). Oprócz czynników ekonomicznych, stanu zdrowia i zmiennych podmiotowych, osobowościowych (np. Finogenow, 2008), istotną rolę dla pozytywnego starzenia się odgrywa także pozycja osób starszych w społeczeństwie,

---

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk o Wychowaniu, Instytut Psychologii, 91-433 Łódź, ul. Smugowa 10/12; mariafinogenow@op.pl

przypisywane tej grupie stereotypy oraz postawy wobec jej przedstawicieli (por. Chalabaev i in., 2013, s. 319–320; Chonody i in., 2014, s. 374–376; Dionigi, 2015, s. 1–7; Harrison i in., 2008, s. 823–824).

Autorzy zajmujący się problematyką starości podkreślają, że postawa wobec starzenia się i starości jest złożona, często ambiwalentna i uwarunkowana licznymi czynnikami (Finogenow i in., 2016, s. 44–46; Kite i in., 2005, s. 241–259). Ponadto rola seniorów i ich postrzeganie zmieniały się na przestrzeni lat, choć prezentowane stanowiska nie są do końca spójne. W pierwszym podejściu wskazuje się na kształtowanie coraz bardziej pozytywnych postaw wobec tej grupy wiekowej. Na przykład badania z lat pięćdziesiątych dwudziestego wieku wskazywały na to, że w społeczeństwie dominuje negatywny sposób oceniania ludzi starych (Kołodziej, 2006; Finogenow i in., 2016, s. 44). Obecnie jednak postawy społeczeństwa wobec starości i osób starszych stają się coraz bardziej przychylnie (Nelson, 2003, s. 224).

Zgodnie z drugim stanowiskiem, to właśnie w dawnych czasach ludzie starzy traktowani byli z szacunkiem i cieszyli się poważaniem społecznym (Miłkowska, 2014, s. 178). W obecnym czasie natomiast często mówi się o nich w sposób nieżyczliwy i poniżający. Starość jest łączona z „upadkiem, degradacją, bezużytecznością, biedą i śmiercią” (Łukomska, Wachowska, 2008, s. 51), a starsze osoby postrzega się jako niezdarne, niesamodzielne, wymagające opieki, będące ciężarem, zarówno dla rodziny, jak i dla społeczeństwa.

Wyniki badań wskazują także na zróżnicowanie postaw wobec starości w zależności od wieku badanych, choć ich wyniki nie są spójne (por. Kite i in., 2015, s. 246–247). Niektóre z nich wskazują, że ludzie młodzi przejawiają bardziej negatywną postawę wobec starości niż osoby starsze (Chonody i in., 2014, s. 378; Rupp i in., 2005, s. 352). Okres starości jest przez młodzież utożsamiany z bezużytecznością, samotnością, podatnością na choroby, bezradnością (np. Maciantowicz, 2006, s. 233). Młode osoby deklarują niewielką rolę osób starszych w swoim wychowaniu i kształtowaniu osobowości (Wiechetek i in., 2006, s. 220). Bardziej pozytywna postawa wobec starości wśród samych seniorów zgodna jest z założeniami teorii tożsamości społecznej (*Social Identity Theory*; Tajfel, Turner, 1979, 1986, za: Chonody, Teater, 2015, s. 114–115), według której faworyzuje się członków grupy własnej, a dyskryminuje głównie osoby z grup obcych.

Inna grupa badań dowodzi, że dyskryminowanie osób starszych i negatywne postawy wobec starości deklarują także sami seniorzy. Według badań Trempały i Zajęc-Lamparskiej (2007, s. 453), osoby w późnej dorosłości prezentują bardziej stereotypowe i bardziej negatywne postawy wobec starzenia się i starości niż osoby w okresie wczesnej dorosłości. Tendencja ta pojawia się także w badaniach nad postawami utajonymi (Zajęc-Lamparska, 2008, s. 97).

Należy jednak podkreślić, że negatywna postawa wobec osób starszych ujawnia się głównie wtedy, gdy osoby badane proszone są o określenie swoich postaw wobec całej grupy wiekowej. Natomiast w sytuacjach, gdy badani

proszeni są o odniesienie się do konkretnych osób starszych, deklarowane przez nich postawy są zdecydowanie bardziej pozytywne (Nelson, 2003, s. 227), co prawdopodobnie wynika z odmiennych sposobów przetwarzania informacji. Podobna zależność ujawnia się także wśród seniorów, gdy prosi się ich o ustosunkowanie się do własnej starości (Łukomska, Wachowska, 2008, s. 53).

Badacze zajmujący się problematyką starzenia się wskazują także na różnice w postawach wobec starzenia się kobiet i mężczyzn, a także odmienne normy starzenia się dla każdej z płci (Calasanti, 2005, s. 10). Ten zróżnicowany standard starzenia się, nazywany w literaturze „podwójnym standardem związanym ze starzeniem” (*double standard of aging*) (Chonody, Teater, 2015, s. 113–114; Hatch, 2005, s. 19; Narayan, 2008, s. 783; Niewiedział, 2014, s. 268; Nelson, 2003, s. 236; Wiśniewska, 2014, s. 262) wiąże się z bardziej pozytywnym postrzeganiem starości u mężczyzn niż u kobiet, szczególnie w obszarze fizycznych aspektów starzenia się.

Mężczyźni wraz z wiekiem zyskują coraz więcej powagi i – mimo upływających lat – nadal postrzegani są przez społeczeństwo jako atrakcyjni seksualnie. Pojawiające się z wiekiem fizyczne oznaki starzenia się, np. zmarszczki, postrzegane są jako symbol statusu i tajemniczości (Chonody, Teater, 2015, s. 113). Starzejący się mężczyźni często oceniani są przez pryzmat swoich osiągnięć, kompetencji, pozycji społeczno-ekonomicznej oraz zgromadzonych zasobów materialnych (Niewiedział, 2014, s. 268). W przypadku starzejących się kobiet uwaga skoncentrowana jest natomiast na utracie i – w związku z tym – próbach zachowania kobiecych atrybutów: atrakcyjności fizycznej, kobiecości, seksualności, estetyce cielesnej (Calasanti, 2005, s. 10; Kluczyńska, 2008, s. 79). W konsekwencji starzejące się kobiety odczuwają zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne naciski na utrzymanie atrakcyjności (Dziuban, 2010, s. 143; Jones, Pugh, 2005, s. 253), doświadczają wyższego poziomu niepokoju związanego ze starzeniem się niż mężczyźni (Hatch, 2005, s. 21–23), szczególnie w obszarze atrakcyjności fizycznej (Chonody, Teater, 2015, s. 117; Muise, Desmarais, 2010, s. 130–135). Mimo wymienionych różnic, uwzględnianie płci osób starszych w badaniach nad postawami wobec starości i osób starszych jest często pomijane (Kite i in., 2005, s. 246; Narayan, 2008, s. 783). W prowadzonych badaniach nad postawami używa się głównie określeń „osoba starsza/stara”, „starszy/stary człowiek”, „starsi/starzy ludzie”, nie uwzględniając w ten sposób współwystępowania stereotypów starości i stereotypów płci. Ponadto w przeprowadzonej metaanalizie Kite i współpracownicy (2015, s. 253) wykazali, że przy braku określenia płci badani najczęściej przyjmowali, że ocenianą osobą starszą był mężczyzna. Warto także zaznaczyć, że badania, w których uwzględnia się płeć obiektu postawy dotyczą głównie obszaru fizycznej atrakcyjności, pomijają inne obszary, a także możliwe różnice w ogólnej postawie wobec osób starszych odmiennej płci (Kite i in., 2005, s. 246).

Cel badań

Celem badań własnych było sprawdzenie, czy występują różnice pokoleniowe w postawach wobec starości. Ponadto postanowiono przyjrzeć się, czy postawy te są zróżnicowane wobec starzejących się kobiet i mężczyzn. Dodatkowym celem badania było sprawdzenie, czy między kobietami a mężczyznami występuje zróżnicowanie w zakresie badanych postaw.

Postawiono następujące pytania badawcze:

1. Czy wiek (osoby młode/osoby starsze) różnicuje postawy wobec starości?
2. Czy płeć różnicuje postawy wobec osób starszych?
3. Czy postawa wobec starszych kobiet różni się od postawy wobec starszych mężczyzn?
4. Czy różnice w postawie wobec starszych kobiet i starszych mężczyzn zależą od wieku oraz płci badanych?

Materiał i metoda

W badaniu uczestniczyło 128 osób. Uwzględniono dwie grupy wiekowe: 64 osoby w okresie wczesnej dorosłości (32 kobiety i 32 mężczyzn; $M = 26,73$ lat) oraz 64 osoby w okresie późnej dorosłości (32 kobiety i 32 mężczyzn; $M = 67,70$ lat).

Do pomiaru postaw wobec starości wykorzystano *Kwestionariusz Postaw wobec Ludzi Starszych* P-LS N. Kogana, w polskiej adaptacji J. Rembowski (1984). Kwestionariusz składa się z 17 par twierdzeń dotyczących osób starszych, z których jedno ma zabarwienie pozytywne, a drugie – negatywne. Zadaniem osób badanych jest wybranie z każdej pary stwierdzenia, z którym zgadza się bardziej, a następnie ustosunkowanie się do niego na siedmiostopniowej skali (od 1 – *zdecydowanie się nie zgadzam*, do 7 – *zdecydowanie się zgadzam*). Ze względu na cel badania przygotowano dwie wersje narzędzia – w pierwszej określenia „starszy człowiek/ludzie” zastąpiono określeniem „starsza kobieta/kobiety”, a w drugiej – „starszy mężczyzna/mężczyźni”. Kwestionariusz składa się z ośmiu podskal: problemy zamieszkania starych ludzi, towarzystwo starych ludzi, style życia i wydajność starych ludzi, ich zależność od innych, gotowość do pracy, konflikt między starymi i młodymi, podobieństwa i różnice między starymi ludźmi, powierzchowność i cechy osobowości. Wyznacza się także ogólny wynik ze skali wskazujący na ogólną postawę wobec osób starszych (Trempała, Zając-Lamparska, 2007, s. 452). Im wyższy wynik w kwestionariuszu, tym bardziej pozytywna postawa wobec osób starszych.

Wyniki

W celu sprawdzenia, czy postawa wobec starszych kobiet różni się od postawy wobec starszych mężczyzn, a także weryfikacji, czy różnice te są zależne od wieku oraz płci osób badanych wykonano szereg analiz wariancji w schemacie mieszanym. Czynnikiem wewnątrzgrupowym był obiekt postawy, natomiast czynnikami międzygrupowymi były: grupa wiekowa oraz płeć osób badanych. Analizy przeprowadzono w schemacie: 2 (obiekt postawy: postawa wobec starszych kobiet, postawa wobec starszych mężczyzn) $\times$ 2 (grupa wiekowa: osoby w okresie wczesnej dorosłości – młodzi, osoby w okresie późnej dorosłości – starsi) $\times$ 2 (płeć badanych: kobieta, mężczyzna). Analizy przeprowadzono dla ogólnego wskaźnika postawy oraz osobno dla każdego z jej aspektów. Podsumowanie uzyskanych efektów znajduje się w tabeli 1.

W pierwszej kolejności analizowano obszar „problemów zamieszkiwania ludzi starych” (PZ). Uzyskane wyniki wskazują, że efekt główny obiektu postawy jest istotny statystycznie $F(1,124) = 4,991$, $p = 0,027$, $\eta^2 = 0,039$. Według badanych, postawa wobec starszego mężczyzny jest bardziej negatywna ($M = 4,92$; $SD = 1,08$) niż wobec starszej kobiety ($M = 5,12$; $SD = 1,09$). Istotny okazał się także efekt główny grupy wiekowej $F(1,124) = 4,816$, $p = 0,030$, $\eta^2 = 0,037$. Porównania parami wskazują, że osoby starsze mają bardziej negatywną postawę wobec starości ($M = 4,83$; $SD = 1,01$) niż osoby młode ($M = 5,20$; $SD = 1,03$).

W odniesieniu do drugiego wymiaru – „towarzystwa ludzi starych” (T) – uzyskane rezultaty wskazują na istotny statystycznie efekt główny płci $F(1,124) = 4,991$, $p = 0,027$, $\eta^2 = 0,039$. Badane kobiety deklarowały bardziej pozytywną postawę wobec osób starych ($M = 3,73$; $SD = 1,15$) niż badani mężczyźni ($M = 3,41$; $SD = 1,09$). Ponadto istotny (na poziomie tendencji statystycznej) okazał się efekt interakcji obiektu postawy oraz grupy wiekowej $F(1,124) = 3,640$, $p = 0,059$, $\eta^2 = 0,029$. Analiza efektów prostych wykazała, że starszy mężczyzna oceniany jest istotnie bardziej pozytywnie przez osoby młode ($M = 3,87$; $SD = 1,14$) niż przez osoby starsze ($M = 3,41$; $SD = 1,16$). Ponadto wśród osób młodych starszy mężczyzna oceniany był istotnie wyżej ($M = 3,87$; $SD = 1,14$) niż starsza kobieta ($M = 3,51$; $SD = 1,12$).

W przypadku „stylów życia i wydajności ludzi starych” (SŻ), istotny statystycznie okazał się efekt interakcji wszystkich trzech czynników $F(1,124) = 4,605$, $p = 0,034$, $\eta^2 = 0,036$. Przeprowadzona analiza efektów prostych wykazała kilka istotnych różnic. Starsze kobiety oceniały starszego mężczyznę ($M = 3,53$; $SD = 1,41$) zdecydowanie bardziej negatywnie niż starszą kobietę ($M = 4,36$; $SD = 1,61$). Ponadto ocena starszego mężczyzny w tej grupie była zdecydowanie niższa niż w grupie starszych mężczyzn ($M = 4,11$; $SD = 1,37$). Starszy mężczyzna był też wyżej oceniany przez grupę starszych mężczyzn niż przez grupę młodych mężczyzn ($M = 3,47$; $SD = 1,14$). Grupa młodych mężczyzn oceniała też starszego mężczyznę bardziej negatywnie niż grupa młodych kobiet ($M = 4,06$; $SD = 1,38$).

W odniesieniu do wymiaru „zależności starych ludzi od innych” (Z), istotne okazały się wszystkie trzy efekty główne. W całej badanej grupie starszy mężczyzna oceniany był bardziej pozytywnie ($M = 4,43$; $SD = 1,33$) niż starsza kobieta ($M = 3,70$; $SD = 1,36$), $F(1,124) = 28,546$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,187$. Badane kobiety oceniały starsze osoby bardziej pozytywnie ($M = 4,33$; $SD = 1,32$) niż badani mężczyźni ($M = 3,80$; $SD = 1,32$) $F(1,124) = 9,244$, $p = 0,003$, $\eta^2 = 0,069$. Również grupa osób młodych bardziej pozytywnie oceniała osoby starsze ($M = 4,47$; $SD = 1,21$) niż grupa osób starszych ($M = 3,66$; $SD = 1,37$) $F(1,124) = 21,208$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,146$. Istotny okazał się także efekt interakcji obiektu postawy oraz grupy $F(1,124) = 8,251$, $p = 0,005$, $\eta^2 = 0,062$. Analiza efektów prostych wykazała, że istotne różnice między grupami wiekowymi dotyczą postawy wobec starszego mężczyzny i jest ona bardziej pozytywna w grupie osób młodych ($M = 5,02$; $SD = 1,04$) niż w grupie osób starszych ($M = 3,83$; $SD = 1,33$).

Analiza różnic aspektu „gotowości do pracy osób starych” (GP) wykazała istotny efekt obiektu postawy $F(1,124) = 25,445$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,170$. W całej badanej grupie starszy mężczyzna oceniany był gorzej ($M = 4,05$; $SD = 1,83$) niż starsza kobieta ($M = 5,16$; $SD = 1,63$). Ponadto istotny okazał się efekt interakcji obiektu postawy i grupy wiekowej $F(1,124) = 8,904$, $p = 0,003$, $\eta^2 = 0,067$. Grupa osób starszych deklarowała bardziej pozytywną postawę wobec starszej kobiety ($M = 5,64$; $SD = 1,47$) niż wobec starszego mężczyzny ($M = 3,88$; $SD = 1,91$). Postawa wobec starszej kobiety była też w tej grupie istotnie bardziej pozytywna niż w grupie osób młodych ($M = 4,67$; $SD = 1,66$).

W odniesieniu do aspektu „konfliktu między starymi a młodymi” (K), istotny okazał się efekt główny obiektu postawy $F(1,124) = 19,259$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,134$. W całej badanej grupie postawa wobec starszego mężczyzny była bardziej pozytywna ($M = 4,06$; $SD = 1,27$) niż wobec starszej kobiety ($M = 3,53$; $SD = 1,32$). Istotny okazał się także efekt główny grupy $F(1,124) = 13,487$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,098$, a porównania parami pokazały, że grupa osób młodych deklaruje bardziej pozytywną postawę wobec osób starszych ($M = 4,13$; $SD = 1,07$) niż grupa samych seniorów ($M = 3,45$; $SD = 1,28$). Ponadto analiza wykazała istotny efekt interakcji obiektu postawy i grupy $F(1,124) = 5,445$, $p = 0,021$, $\eta^2 = 0,042$. Grupa osób młodych oceniała starszego mężczyznę zdecydowanie bardziej pozytywnie ($M = 4,54$; $SD = 1,03$) niż starszą kobietę ($M = 3,72$; $SD = 1,26$). Ocena starszego mężczyzny była też w tej grupie wyższa niż w grupie osób starszych ($M = 3,58$; $SD = 1,32$).

W odniesieniu do oceny „podobieństwa i różnic między starymi ludźmi” (PR) wykazano istotny na poziomie tendencji statystycznej efekt główny obiektu postawy $F(1,124) = 3,005$, $p = 0,085$, $\eta^2 = 0,024$ oraz istotny efekt grupy wiekowej $F(1,124) = 9,103$, $p = 0,003$, $\eta^2 = 0,068$. Osoby badane deklarowały bardziej pozytywną postawę wobec starszego mężczyzny ($M = 4,79$; $SD = 1,19$) niż wobec starszej kobiety ($M = 4,58$; $SD = 1,16$). Ponadto grupa osób młodych deklarowała bardziej pozytywną postawę wobec osób starszych ($M = 4,93$; $SD = 1,06$) niż sami seniorzy ($M = 4,43$; $SD = 1,21$).

Tabela 1. Podsumowanie istotnych różnic w postawach wobec osób starszych

Skala	Różnice w postawie wobec starszych kobiet (SK) i starszych mężczyzn (SM)	Różnice w postawach między grupą osób młodych (Mł) a grupą osób starszych (St)	Różnice w postawach między kobietami (K) a mężczyznami (M)	Efekty interakcyjne
1	2	3	4	5
PZ	SK > SM*	Mł > St*	<i>n.i.</i>	<i>n.i.</i>
T	<i>n.i.</i>	<i>n.i.</i>	K > M*	– w grupie Mł: SK < SM* (brak istotnych różnic w grupie St) – ocena SM: Mł > St* (brak istotnych różnic między grupami w ocenie SK)
SŻ	<i>n.i.</i>	<i>n.i.</i>	<i>n.i.</i>	– w grupie starszych kobiet: SK > SM*** (brak istotnych różnic w pozostałych grupach) – ocena SM: St K < St M ^ Mł M < St M* Mł M < Mł K ^
Z	SK < SM***	Mł > St***	K > M**	– ocena SM: Mł > St*** (różnica między grupami w ocenie SK jedynie na granicy tendencji statystycznej)
GP	SK > SM***	<i>n.i.</i>	<i>n.i.</i>	– w grupie osób St: SK > SM*** (brak istotnej różnicy w grupie osób Mł) – ocena SK: Mł < St** (brak istotnych różnic między grupami w ocenie SM)
K	SK < SM***	Mł > St***	<i>n.i.</i>	– w grupie osób Mł: SK < SM*** (brak istotnych różnic w grupie osób St) – ocena SM: Mł > St*** (brak istotnych różnic między grupami w ocenie SK)
PR	SK < SM ^	Mł > St**	<i>n.i.</i>	<i>n.i.</i>

Tabela 1 (cd.)

1	2	3	4	5
PC	SK > SM*	Mł > St***	<i>n.i.</i>	<i>n.i.</i>
OG	<i>n.i.</i>	Mł > St*	<i>n.i.</i>	<ul style="list-style-type: none"> – w grupie osób St: SK > SM** – w grupie osób Mł: SK < SM* – ocena SM: Mł K > Mł M* Mł K > St K*** (brak istotnych różnic między pozostałymi podgrupami, a także w ocenie SK) – w grupie starszych kobiet: SK > SM*** – w grupie młodych kobiet: SK < SM* (brak istotnych różnic między oceną SK a SM w pozostałych podgrupach)

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$; ^ tend.stat.

Źródło: opracowanie własne.

Również w przypadku „powierzchności i cech osobowości” (PC) osób starych wykazano istotny efekt główny obiektu postawy $F(1,124) = 3,992$, $p = 0,048$, $\eta^2 = 0,031$ oraz grupy wiekowej $F(1,124) = 13,672$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,099$. Tutaj jednak bardziej pozytywna postawa wiązała się ze starszą kobietą ($M = 4,05$; $SD = 1,51$) niż ze starszym mężczyzną ($M = 3,75$; $SD = 1,51$). Ponadto grupa osób młodych oceniała osoby starsze bardziej pozytywnie ($M = 4,29$; $SD = 1,27$) niż grupa osób starszych ($M = 3,52$; $SD = 1,63$).

W odniesieniu do globalnego wskaźnika postawy wobec osób starszych (OG) istotny okazał się efekt główny grupy wiekowej $F(1,124) = 4,991$, $p = 0,027$, $\eta^2 = 0,039$. Osoby młode deklarowały bardziej pozytywną postawę wobec osób starszych ($M = 4,37$; $SD = 0,62$) niż sami seniorzy ($M = 4,01$; $SD = 0,68$). Istotny okazał się także efekt interakcji obiektu postawy i grupy wiekowej $F(1,124) = 11,623$, $p = 0,001$, $\eta^2 = 0,086$. W grupie osób starszych bardziej pozytywna postawa dotyczyła starszej kobiety ($M = 4,12$; $SD = 0,66$) niż starszego mężczyzny ($M = 3,90$; $SD = 0,72$). W grupie osób młodych różnica ta była odwrotna (starsza kobieta $M = 4,23$; $SD = 0,67$; starszy mężczyzna $M = 4,45$; $SD = 0,58$). Istotny okazał się także efekt interakcji wszystkich trzech czynników $F(1,124) = 7,882$, $p = 0,006$, $\eta^2 = 0,059$. Analiza efektów prostych wykazała, że w grupie starszych kobiet występowała bardziej pozytywna postawa wobec starszej kobiety ($M = 4,24$; $SD = 0,64$) niż wobec starszego mężczyzny ($M = 3,78$; $SD = 0,74$). Natomiast w grupie młodych

kobiet różnica ta była odwrotna: wyżej oceniały one starszego mężczyznę ($M = 4,65$; $SD = 0,56$) niż starą kobietę ($M = 4,42$; $SD = 0,65$). Ponadto grupa młodych kobiet deklarowała bardziej pozytywną postawę wobec starszego mężczyzny niż grupa starszych kobiet oraz grupa młodych mężczyzn ($M = 4,25$; $SD = 0,53$).

Dyskusja wyników

Uzyskane rezultaty sugerują, że osoby młode, w okresie wczesnej dorosłości, deklarują bardziej pozytywne postawy wobec osób starszych niż sami seniorzy. Istotne różnice wykazano zarówno w odniesieniu do globalnego wskaźnika postawy, jak i w stosunku do pięciu jej aspektów. Wyniki te są zgodne z rezultatami innych badań prowadzonych na populacji polskiej w ostatnich latach, które pokazują, że osoby starsze prezentują bardziej stereotypowe i bardziej negatywne postawy wobec starości i starzenia się niż młodzi dorośli (np. Trempała, Zając-Lamparska, 2007; Zając-Lamparska, 2008). Wykazano także, że w przypadku niektórych aspektów postawy, kobiety deklarowały bardziej pozytywną postawę wobec osób starszych niż mężczyźni, co jest spójne z wynikami wielu badań prezentowanych w literaturze (Chonody i in., 2014, s. 378; Rupp i in., 2005, s. 352).

Negatywna postawa samych seniorów wobec tego okresu życia niesie ze sobą liczne zagrożenia (Chalabaev i in., 2013, s. 319–321; Dionigi, 2015, s. 1–7; Harrison i in., 2008, s. 824). Dotychczasowe badania wskazują, że może wpływać m.in. na pogorszenie stanu zdrowia fizycznego i psychicznego (Levy i in., 2002a, s. P412–414; Levy i in., 2002b, s. 265), zwiększenie ryzyka śmierci w wyniku chorób układu oddechowego (Levy, Myers, 2005, s. 560), mniejszą odporność na stres (Levy i in., 2000, s. P209–211). Może także sprzyjać występowaniu zjawiska zagrożenia stereotypem, które wiąże się z odczuwaniem lęku u przedstawicieli stereotypizowanej grupy przed potwierdzeniem treści zawartych w stereotypie (Steele, Aronson, 1995). Konsekwencją może być zarówno wycofywanie się seniorów z różnych aktywności, jak i osiągnięcie gorszych rezultatów w zadaniach, które wiążą się z treścią stereotypu (por. Finogenow i in., 2016, s. 48–50; Levy i in., 2006, s. P85).

W odniesieniu do poszukiwanych różnic w postawach wobec starości u kobiet i starości u mężczyzn, uzyskane rezultaty nie pozwalają na wyciągnięcie jednoznacznych wniosków. Istotny efekt główny obiektu postawy wystąpił w przypadku pięciu jej aspektów, jednak różnice te kształtowały się odmiennie – czasem bardziej pozytywna była postawa wobec kobiet, a czasem wobec starszych mężczyzn. Nie potwierdził się zatem jednoznacznie „podwójny standard związany ze starzeniem”, wskazujący na bardziej przychylnie traktowanie starości u mężczyzn (np. Calasanti, 2005, s. 10; Chonody, Teater, 2015, s. 113–114; Hatch, 2005, s. 19). Należy jednak podkreślić, że dotychczasowe badania nad odmiennymi standardami starzenia się kobiet i mężczyzn

koncentrowały się głównie na aspekcie zmian fizycznych, związanych ze spadkiem atrakcyjności (por. Kite i in., 2005, s. 246). Ponadto wyniki niektórych z nich wskazywały na bardziej pozytywną postawę wobec starszych kobiet niż mężczyzn (np. Narayan, 2008, s. 785). Wykazane różnice sugerują jednak, że zróżnicowanie w postrzeganiu zmian związanych ze starzeniem u kobiet i mężczyzn może dotyczyć także innych niż atrakcyjność fizyczna obszarów funkcjonowania osób starszych. Pokazują także, że różnice te mogą się kształtować odmiennie w zależności od aspektu postawy. Wspierają także hipotezy o współwystępowaniu stereotypów starości i stereotypów płci w kształtowaniu się postaw wobec osób starszych.

W badaniu wykazano również szereg efektów interakcyjnych. Choć wyniki te były mocno zróżnicowane, to w kilku przypadkach najbardziej pozytywna postawa wobec starszych mężczyzn występowała u młodych kobiet. Natomiast najbardziej negatywna postawa wobec starszych mężczyzn występowała w grupie starszych kobiet. Uzyskane rezultaty sugerują zatem, że postawa wobec starszych kobiet i mężczyzn może zależeć zarówno od wieku badanych, jak i od ich płci, co w pewnym stopniu może wyjaśniać brak spójności w dotychczasowych badaniach weryfikujących odrębnie związek płci bądź wieku z postawami wobec osób starszych (por. Kite i in., 2005, s. 241–255). Choć prezentowane badania nie są wolne od ograniczeń, podkreślają potrzebę analizowania różnic w postawach wobec kobiet i mężczyzn, a także wynikających z nich konsekwencji dla samych seniorów.

Bibliografia

- Calasanti T., 2005, *Ageism, Gravity, and Gender: Experiences of Ageing Bodies*, „Generations”, Vol. 29 (3), s. 8–12.
- Chalabaev A., Emile M., Corriou K., Stephan Y., Clément-Guullotin C., Pradier Ch., d'Arripe-Longueville F., 2013, *Development and Validation of the Aging Stereotypes and Exercise Scale*, „Journal of Aging and Physical Activity”, Vol. 21, s. 319–334.
- Chonody J. M., Teater B., 2015, *Why Do I Dread Looking old?: A Test of Social Identity Theory, Terror Management Theory, and the Double Standard of Aging*, „Journal of Women and Aging”, Vol. 28 (2), s. 112–126.
- Chonody J. M., Webb S. N., Ranzijn R., Bryan J., 2014, *Working with Older Adults: Predictors of Attitudes Towards Ageing in Psychology and Social Work Students, Faculty, and Practitioners*, „Australian Psychologist”, Vol. 49, s. 374–383.
- Dionigi R. A., 2015, *Stereotypes of Aging: Their Effects on the Health of Older Adults*, „Journal of Geriatrics”, Article ID 954027, s. 1–9.
- Dziuban A., 2010, *Spoleczny obraz starości i postrzeganie własnego ciała w procesie starzenia się. Przegląd piśmiennictwa*, „Gerontologia Polska”, nr 3 (18), s. 140–147.
- Finogenow M., 2008, *Psychologiczne uwarunkowania zadowolenia z życia w wieku emerytalnym – wyniki modelowania równań strukturalnych*, „Polskie Forum Psychologiczne”, nr 13, s. 82–95.
- Finogenow M., 2011, *Starzenie się społeczeństwa i starzenie się kompetencji*, [w:] M. Znajmiecka-Sikora, B. Kędzierska, E. Roszko (red.), *Kształcenie ustawiczne od A do Z. Kompetencje pracowników a współczesne potrzeby rynku pracy*, SATORI druk, Łódź, s. 211–234.

- Finogonow M., Kaflik-Pieróg M., Strzelczyk D., 2016, *Postawy wobec starzenia się i osób starszych*, „Pedagogika Rodziny”, nr 3 (6), s. 43–52.
- Harrison T., Blozis S., Stuijbergen A., 2008, *Longitudinal Predictors of Attitudes toward Aging among Women with Multiple Sclerosis*, „Psychology and Aging”, Vol. 23 (4), s. 823–832.
- Hatch L. R., 2005, *Gender and Ageism*, „Generations”, Vol. 29 (3), s. 19–24.
- Kite M. E., Stockdale G. D., Whitley B. E., Johnson B. T., 2005, *Attitudes toward Younger and Older Adults: An Update Meta-analytic Review*, „Journal of Social Issues”, Vol. 61 (2), s. 241–266.
- Kluczyńska U., 2008, *Redefiniowanie męskości. Kulturowo-społeczne konteksty starzenia się mężczyzn*, [w:] J. T. Kowalewski, P. Szukalski (red.), *Pomyślne starzenie się w perspektywie nauk społecznych i humanistycznych*, Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej UŁ, Łódź, s. 76–85.
- Kołodziej W., 2006, *Stereotypy dotyczące starzenia się ludzi w podeszłym wieku*, [w:] S. Steuden, M. Marczuk (red.), *Starzenie się a satysfakcja z życia*, Wydawnictwo KUL, Lublin, s. 91–102.
- Levy B. R., Hausdorff J. M., Hencke R., Wei J. Y., 2000, *Reducing Cardiovascular Stress with Positive Self-stereotypes of Aging*, „Journals of Gerontology. Series B: Psychological Sciences and Social Sciences”, Vol. 55B, s. P205–P213.
- Levy B. R., Myers L. M., 2005, *Relationship between Respiratory Mortality and Self-Perceptions of Aging*, „Psychology and Health”, Vol. 20, s. 553–564.
- Levy B. R., Slade M. D., Gill T. M., 2006, *Hearing Decline Predicted by Elders’ Stereotypes*, „Journal of Gerontology. Series B: Psychological Sciences and Social Sciences”, Vol. 61, s. P82–P87.
- Levy B. R., Slade M. D., Kasl S. V., 2002, *Longitudinal Benefit of Positive Self-perceptions of Aging on Functional Health*, „Journals of Gerontology. Series B: Psychological Sciences and Social Sciences”, Vol. 57, s. P409–P417.
- Levy B. R., Hausdorff J. M., Hencke R., Wei J. Y., 2000, *Reducing Cardiovascular Stress with Positive Self-stereotypes of Aging*, „Journals of Gerontology. Series B: Psychological Sciences and Social Sciences”, Vol. 55B, s. P205–P213.
- Levy B. R., Slade M. D., Kunkel S. R., Kasl S. V., 2002, *Longevity Increased by Positive Self-perceptions of Aging*, „Journal of Personality and Social Psychology”, Vol. 83, s. 261–270.
- Łukomska A., Wachowska J., 2008, *Seniorzy o swojej starości*, „Gerontologia Polska”, nr 1 (16), s. 51–55.
- Maciantowicz E., 2006, *Poglądy współczesnej młodzieży na starzenie się i starość*, [w:] S. Steuden, M. Marczuk (red.), *Starzenie się a satysfakcja z życia*, Wydawnictwo KUL, Lublin, s. 229–238.
- Milkowska G., 2014, *Analiza postaw społecznych wobec ludzi starszych na podstawie opinii studentów*, „Rocznik Polsko-Ukraiński”, nr 16, s. 177–192.
- Muise A., Desmarais S., 2010, *Women’s Perceptions and Use of „Anti-aging” Products*, „Sex Roles”, Vol. 63, s. 126–137.
- Nelson T. D., 2003, *Psychologia uprzedzeń*, przeł. A. Nowak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot.
- Niewiedział D., 2014, *Już nie kobieta? Samoocena atrakcyjności ciała starzejących się wdów*, „Dyskursy Młodych Andragogów”, nr 15, s. 263–278.
- Rembowski J., 1984, *Psychologiczne problemy starzenia się człowieka*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Rupp D. E., Vodanovich S. J., Credé M., 2005, *The Multidimensional Nature of Ageism: Construct Validity and Group Differences*, „The Journal of Social Psychology”, Vol. 145 (3), s. 335–362.
- Steele C., Aronson J., 1995, *Stereotype Threat and the Intellectual Test Performance of African Americans*, „Journal of Personality and Social Psychology”, Vol. 69 (5), s. 797–811.
- Steuden S., 2011, *Psychologia starzenia się i starości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Trempała J., Zając-Lamparska L., 2007, *Postawy wobec osób starszych: różnice międzypokoleniowe*, „Przegląd Psychologiczny”, nr 4 (50), s. 447–462.
- Wiechetek M., Zarzycka B., Steuden S., 2006, *Percepcja roli i znaczenia osób starszych w wychowaniu młodego pokolenia. Badania empiryczne gimnazjalistów*, [w:] S. Steuden, M. Marczuk (red.), *Starzenie się a satysfakcja z życia*, Wydawnictwo KUL, Lublin, s. 217–228.

- Wiśniewska L. A., 2014, *Kult ciała a starość. Refleksje psychologiczne*, „Rocznik Andragogiczny”, nr 21, s. 259–270.
- Zajac-Lamparska L., 2008, *Postawy utajone wobec osób starszych, przejawiane w trzech grupach wiekowych: wczesnej, średniej i późnej dorosłości*, „Psychologia Rozwojowa”, nr 3 (13), s. 91–102.